

Den oversette republikanismen

BOKOMTALE: Alex Gourevitch gir nye innsikter i en lite belyst tradisjon for politisk tenkning. Men er arbeiderrepublikanismen relevant for oss i dag?

Av Paul Rækstad, doktorgradsstipendiat ved Universitetet i Cambridge og tilknyttet Centre for the Study of Mind in Nature

Det republikanske frihetsbegrepet er i dag godt kjent både internasjonalt – spesielt gjennom arbeidet til [Quentin Skinner](#) og Philip Pettit – og her i Norge – takket være flere oversettelser og diskusjon i media og akademia. Per i dag har historiske diskusjoner om konseptet fokusert på klassiske og tidlig moderne tenkere som Cicero, [Niccolo Machiavelli](#) og Algernon Sidney, fram til den amerikanske revolusjonen. Alex Gourevitch er amanuensis i statsvitenskap ved Brown University i USA, der han jobber med teorier om frihet, arbeid og fritid, marxisme, rettighetsteorier, republikanisme og liberalisme. I sin nye bok, *From Slavery to the Cooperative Commonwealth*, diskuterer han ideer og tenkere som ofte ignoreres i denne sammenhengen, nemlig arbeiderrepublikanismen som stod sterkt i amerikansk arbeiderbevegelse på 1800-tallet.

Bokas mål er å argumentere for at disse arbeiderrepublikanerne kommer med betydningsfulle, interessante og fortsatt relevante bidrag til den [republikanske tradisjonen](#). Disse ideene er kanskje mindre oppsiktsvekkende i Norge enn i mange andre land, siden mange her har merket seg det republikanske frihetsbegrepets viktige rolle i arbeiderbevegelsens historie. Men Gourevitch har mye nytt og interessant å komme med. Kort fortalt argumenterer han for at arbeiderrepublikanerne utviklet en dypere forståelse av hva dominans, avhengighet, og fritt arbeid bestod i, i tillegg til at de brukte disse ideene til å kritisere kapitalistisk lønnsarbeid som lønns-slaveri, la fram en ny visjon om et fritt samfunn som et kooperativt samvelde, og rekonstruerte ideer om de politiske dydene et slikt samfunn ville kreve.

LES OGSÅ: [Frihet og trelldom](#) • [Republikanisme i kontekst](#)

I det følgende vil jeg først oppsummere det republikanske frihetsbegrepet og det moderne paradokset rundt frihet og slaveri som Gourevitch hevder 1800-tallets republikanere stod overfor, samt hvordan forskjellige debattanter forsøkte å løse dette paradokset. Videre går jeg nærmere inn på de forskjellige nyvinningene arbeiderrepublikanerne utviklet for å løse paradokset på sin måte. Til slutt vil jeg forsøke å så noe tvil om arbeiderrepublikanske ideers fortsatte relevans, samt reflektere litt over noen av de bredere punktene som boka belyser.

Avhengighet som slaveri

Ifølge det republikanske frihetsbegrepet er du fri hvis og bare hvis du ikke er underlagt en annens vilje, eller vilkårlige makt. Dette skilles ofte fra et negativt frihetsbegrep, der det først og fremst er

handlinger som regnes som frie eller ikke: En handling er ufri hvis og bare hvis du har evnen til å gjøre noe, og denne evnen så hindres, enten av noen andre eller noe annet. (Nøyaktig hvilke hindringer som regnes som frihetsberøvende varierer mellom forskjellige varianter, og er ikke noe vi trenger å gå nærmere inn på her.)

I motsetning til det negative frihetsbegrepet hevder det republikanske at du ikke automatisk blir mindre fri dersom du pålegges en hindring gjennom for eksempel et lovforbud, så lenge du ikke dermed blir underlagt en annens vilje. Tilsvarende er det ikke tilstrekkelig for friheten din at ingen faktisk pålegger deg noen hindringer, slik det er ifølge det negative frihetsbegrepet. Du kan, i prinsippet, være en slave underlagt en eier uten at eieren din noen gang trenger å hindre deg i noe som helst, for eksempel ved at eieren din er såpass snill og medgjørlig at hun aldri har lyst til å hindre deg. I en slik situasjon hindres du kanskje aldri, men du er fortsatt en slave, du er fortsatt underlagt en annens vilkårlige makt, slik at eieren din, hvis hun ville, kunne hindret og befalt deg til nærmest hva som helst. Nettopp denne muligheten er, ifølge republikanere, nok til å gjøre deg ufri, noe en hvilken som helst slave vil forstå. Det er et alvorlig problem for negative teorier at de ikke kan fange opp slike situasjoner godt nok.

Etter introduksjonen begynner Gourevitch boka med å presentere det han kaller slaveriets og frihetens paradoks (*The Paradox of Slavery and Freedom*). Republikanere på 1800-tallet stod overfor en konflikt mellom to ideer: den første at republikansk frihet er en sosialt konstruert form for uavhengighet som tradisjonelt bygget på andres ufrihet; den andre at mennesker er like, og dermed at politiske verdier må være universelle. Klassiske republikker i Hellas og Rom var bygget på [slaveri](#), og det var også de amerikanske sørstatene. Hverken de klassiske romerske eller engelske 1600-tallsrepublikanerne hadde noe problem med dette. For dem var frihet noe som var viktig for dem, dvs. for rike og privilegerte menn, ikke for kvinner, slaver, eller vanlige lønnsarbeidere. Utfordringen 1800-tallets republikanere stod overfor, var at de i tillegg ville at verdiene deres skulle være universelle. For slaveriet var konklusjonen rimelig klar, men hva med moderne lønnsarbeid? Som Gourevitch viser, var ett alternativ å hevde at juridisk eierskap over egen arbeidskraft var nødvendig og tilstrekkelig for økonomisk frihet, noe som ble gjort bl.a. gjennom å assimilere arbeid til en form for eiendom. Dette var både en måte å konseptualisere kapitalistiske maktforhold i republikansk språkdrakt på og en grobunn for moderne liberal tenkning.

Arbeiderrepublikanerne gikk en annen vei. Først identifiserte de slaveri med en spesifikk type avhengighet, nemlig å kunne tvinges til å arbeide. Juridisk tvang var en slik form for tvang, men det var også den materielle tvangen arbeidere stod overfor på arbeidsmarkedet.

Arbeiderrepublikanerne anerkjente de mange og viktige forskjellene mellom lønns-slavers og tradisjonelle slavers situasjon på f.eks. sørstatenes plantasjoner, men insisterte på at de hadde en ting til felles: de var økonomisk avhengige, og dermed ufrie. I tillegg fokuserte arbeiderrepublikanerne på faktumet at kapitalistiske lønnsarbeidere ikke bare tvinges til å arbeide, men også at inntektene til dette arbeidet går til noen andre.

En tredje nyvinning arbeiderrepublikanerne kom med var visjonen deres om et fritt republikansk samfunn. Radikale organisasjoner som Knights of Labor stod overfor en rekke utfordringer som klassiske republikanere ikke gjorde, som fremveksten av industrielt lønnsarbeid, omorganiseringen av arbeidsprosessen som dette førte med seg, brutal juridisk og politisk kamp mot alle former for fagorganisering, og veldig vekslende levevilkår. For arbeiderrepublikanerne var kapitalistiske lønnsarbeidere ufrie fordi strukturelle forhold ved kapitalismen tvang dem til å selge arbeidet sitt, fordi kapitalister dermed kunne bestemme arbeidskontraktene og fordi arbeidsprosessen ble underlagt kapitalisters kontroll. For å eliminere denne ufriheten var det ikke nok at fagforeninger kunne kjempe for litt mer innflytelse, eller minske fattigdom og nød. Samfunnet måtte omorganiseres etter kooperative linjer, og med det mente de et samfunn der arbeidere eide og styrte arbeidsplassen sin selv. De mente ikke kun kooperativer med profittdeling og formelle rettigheter til å stemme på ledere, men reelt arbeiderstyrte arbeidsplasser. Kollektivt økonomisk selvstyre, og friheten et slikt samfunn muliggjør, skulle i sin tur sikre alle menneskers frie selvutvikling.

Til slutt omformet arbeiderrepublikanerne tradisjonelle republikanske ideer om dydene nødvendig for en republikansk borger. Deres sentrale dyder var samarbeid og solidaritet i kampen for et bedre samfunn, og fungerte veldig annerledes. Dette var dyder for å transformere eksisterende institusjoner, ikke bevare dem; de måtte utvikles for og av folk selv, ikke innprentes av autoriteter utenfra; og de så ingen motsetning mellom arbeideres (langsiktige) interesser og dydig praksis.

Snevert begrep om dominans

Ifølge Gourevitch er det spesielt tre sider ved arbeiderrepublikanismen som er relevante den dag i dag. For det første fanger den hva et bredt spektrum av forskjellige kamper og debatter rundt kontroll over kontrakter og arbeidsprosesser har til felles. Det er lett å tenke at siden nordamerikanske og vesteuropeiske stater ikke lenger bomber, myrder og vilkårlig fengsler og torturerer aktivister når de føler for det (like ofte som før), at ting er helt annerledes enn de en gang var. Ting er riktignok annerledes i dag, i hvert fall på de stedene i verden der historisk sterke arbeiderbevegelser har tvunget gjennom reformer. Men flere grunnleggende problemer er fortsatt med oss. Når sjefer tvinger ansatte til å jobbe under farlige eller uansvarlige forhold, begrenser eller forbyr toalett- og spisepauser, bestemmer hva man kan og ikke kan gjøre i pausene, sparker arbeidere for fagorganisering osv., er dette en utøvelse av vilkårlig makt. De er, ifølge arbeiderrepublikanere, alle følger av faktumet at moderne lønnsarbeid fortsatt er underlagt en annens vilkårlige makt, uansett om «snillere» sjefer velger å ikke utøve den.

For det andre sier arbeiderrepublikanismen, ifølge Gourevitch, noe om en visjon bortenfor kapitalismen som fortsatt er interessant. For denne tradisjonen var ikke staten veien til generell sosial transformasjon, og regulering var i beste fall et midlertidig middel for å lindre kapitalismens ulike og ufrie sosiale forhold. Målet var et samfunn bortenfor begge, der produksjonen styres kollektivt av produsentene selv. Den løse visjonen de hadde om en gradvis spredning av kooperativer av uavhengige banker har derimot ikke vist seg spesielt effektiv for å nå dette målet.

Og for det tredje har synet deres på fritid og dens verdi fortsatt interesse.

Min hovedinnvending handler om hvor relevante disse tankene er i dag. Arbeiderrepublikanske tanker om fritid, arbeiderstyrte arbeidsplasser og frihet som viktige betingelser for menneskelig selvutvikling og utfoldelse virker alle gode, men også, i dag, godt kjent fra senere sosialistiske tradisjoner som marxisme og anarkisme, der de siden har blitt videre og bedre utviklet. Ideene om et kooperativt samvelde og tankene deres om hvordan man når det er ikke overbevisende lenger. Jeg tror noe av dette henger sammen med en blindsoner som republikansk tenkning generelt heftes med, nemlig at forståelsen deres av dominans og ufrihet fortsatt er for snever.

For republikanere er det nødvendig at ufriheter kan føres tilbake til *en annen* som dominerer deg; du må være underlagt en annens vilje eller vilkårlige makt. Som et resultat forsvinner upersonlige strukturelle former for dominans.

Dette er noe Gourevitch presiserer angående arbeiderrepublikanernes ideer om det han (og ikke de selv) kaller strukturell dominans på arbeidsmarkedet. Strukturelle faktorer tvinger mennesker til å arbeide under en annens dominans, og disse strukturelle faktorene kan sies å være en form for dominans som kan føres tilbake til konkrete personer som etablerte og forsvare den kapitalistiske eiendomsfordelingen.¹ Her kan vi kanskje også, på republikanernes vegne, akseptere at enkelte institusjoner som stater eller aksjeselskaper kan anses som fiktive personer med en egen «vilje», og som dermed kan gjøre folk ufrie i republikansk forstand. Men det samme kan ikke sies om diffuse institusjoner som kapitalistiske økonomiske relasjoner. Både Marx og de klassiske anarkistene argumenterte for at det ikke bare er stater og individuelle kapitalister som dominerer folk i moderne samfunn, men kapitalistiske økonomiske relasjoner. Kort fortalt går denne ideen ut på at produksjon under kapitalismen ikke bare produserer varer og tjenester, men også reproducerer kapitalistiske økonomiske relasjoner som utgjør en makt overfor og tilsynelatende uavhengig av personene som inkarnerer dem.

Disse forholdene kan tvinge individer og institusjoner til å handle og ikke handle på forskjellige måter, uavhengig av hva de selv måtte ønske, og opererer dermed, for dem de gjelder, like vilkårlig som tvangen en despot ville utøve. Dette kan oppleves som like dominerende for individet, siden det kan tvinge mennesker til å gjøre ting tilsynelatende vilkårlig. Forholdene er sosialt konstruerte, historisk tilfeldige og variable, og de er mulige å endre. Jeg vil også påstå at slike upersonlige former for dominans er viktige deler av moderne politisk tenkning og praksis som et republikansk frihetsbegrep ikke makter å fange opp. Kritikken min her er ikke at det republikanske frihetsbegrepet kommer til kort fordi disse ideene er korrekte og går imot det republikanske frihetsbegrepet. Kritikken min er heller at disse ideene representerer konseptuelle muligheter som et republikansk frihetsbegrep ikke klarer å anerkjenne. Hvis frihet er det motsatte av dominans (slik republikansk tenkning sier at det er), og hvis upersonlige former for dominans er mulige, følger det at det finnes mulige former for dominans, og dermed frihetskrenkning, som det er konseptuelt umulig for det republikanske frihetsbegrepet å fange opp.

Dette henger sammen med problemene med arbeiderrepublikanismens visjon for fremtiden. På tross av de mange briljante og viktige innovasjonene de kom med, kommer de fortsatt til kort sammenliknet med senere radikale bevegelser. Siden de ikke fullt ut klarte å forstå det kapitalistiske markedet som en dominerende makt i seg selv, utviklet de heller aldri en visjon for fremtiden som kunne eliminere denne og liknende kilder til ufrihet. Dette er et problem som har meldt seg både for mye av den senere kooperative bevegelsen, for markedssosialismen og for bedrifter overtatt av arbeidere i en ellers kapitalistisk samfunnskontekst. Det er derfor frihetlige sosialister har satt seg som mål et samfunn der arbeidere ikke bare eier arbeidsplassen sin, men også at arbeider- og lokalråd sammen planlegger økonomien fra bunnen opp. Det er disse ideene, sammen med prinsipper som mer likner positive frihetsbegreper, som står sentralt i mange moderne radikale bevegelser. Jeg klarer ikke å se at arbeiderrepublikanismen har noe viktig å bidra med som disse mangler.

Uansett hva man mener om disse tankenes fortsatte relevans for radikale bevegelser, er det klart at boka fortsatt har betydelig moderne relevans på andre områder. For det første beriker den forståelsen vår av republikansk tenking ved å belyse en viktig del av den som ofte overses. For det andre har den en bredere teoretisk relevans i måten den leser systematisk politisk tenkning ut av mindre og fragmentære politiske tekster og politisk praksis. Prosjektet viser et briljant eksempel på hvordan nyskapende politisk teori springer ut av og omformes av politiske bevegelser som del av deres politiske praksis og levde erfaringer – noe som ofte glemmes eller ignoreres i måten politisk tenkning undervises på. Boka er i tillegg klar og velskrevet.

Gourevitch har gjort en imponerende jobb med å rekonstruere hvordan en systematisk politisk teori ble endret og utviklet av en rekke forskjellige tenkere og aktivister i amerikansk arbeiderbevegelse. *From Slavery to the Cooperative Commonwealth* belyser en form for republikansk tenkning vi har visst altfor lite om.

Noter

¹ Gourevitch, A. 2014. *From Slavery to the Cooperative Commonwealth: Labor and Republican Liberty in the Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 109.